

SZENT ISTVÁN A BAMBERGI LOVAS

Irta: ifj. Entz Géza

Bamberg városának meredek dombján emelkedik a világhírű dóm lenyűgözően nagyszerű épülete, ez az utólérhetetlen remekmű, melyen ott ragyog a középkor transzcendentális varázsa a maga teljes pompájában, megragadó fenségében. Ha belépünk a templom belsejébe, a magasban egy alak bontakozik ki előttünk, akinek arcán formát kap, megvalósul a 13. század művészetének le nem írható, ki nem mondható túlvilági hangulata. A híres bambergi lovas ez, a középkor mélységes Isten-hitének, lelki eszményének egyik legkifejezőbb megtestesülése. A szobormű a Szt. György-kórus északi sarokpilléréhez simul. A ló gyönyörű akantuszlevelekkel díszes, falhoz tapadó talapzaton áll. Rajta ül a koronás ifjú, kinek jobbra forduló, messzetekintő feje fölött gazdag kiképzésű baldachin lebeg. A korai gótikus szobrászatnak ez a remeke valóban fel tudott emelkedni arra a tiszta, fenséges magasságra, melyen az emberi formák már földöntúli, személyhez nem kötött ideált fejeznek ki. Ez az eszményi személytelenség a középkor igazi lelki lényege, teljes valósága. És mégis a modern ember individualisztikus szemlélete előtt önkéntelenül vetődik fel a kérdés: ki ez a lovas király? Feleletet többféleképpen próbáltak adni, de minket magyarokat főleg az a feltevés ragad meg, mely szerint a bambergi lovas nem más, mint első országépítő királyunk: Szt. István. Vajjon milyen módon lehetett ezt az attribúciót bizonyítani vagy legalábbis valószínűvé tenni? Hogy erre választ adhassunk, át kell tekintenünk a dóm fejlődésének történetét.

Kr. u. 1002. esztendőben a német-római császári trónt Henrik bajor herceg foglalta el II. Henrik néven. A császár nővére, Gizella hercegnő István magyar királyhoz ment férjhez. Így a két uralkodót szoros családi kötelékek fűzték egymáshoz. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy lelki alkatuk, világszemléletük is azonosnak mondható. Mindketten a 10. és 11. század fordulóján új erővel, célkitűzésekkel induló, mélységesen vallásos áramlatnak: a cluny szellemnek tanítványai. Amint István és Gizella örökké ragyogó példát adtak szent életükkel a magyaroknak, úgy vívták ki Henrik és felesége, Kunigunda, Németországban azt az áhítatos tiszteletet, amely rövidesen mindkettőjük szentté avatását eredményezte. A német császár és magyar király bensőséges lelki kapcsolatának záloga volt az a Henrik haláláig, 1024-ig megszakítatlan jó viszony a két ország közt, mely mindkettőjüknek lehetővé tette a békés munkálkodást. Érdekes, hogy éppen Szt. István sógora és barátja

II. Henrik volt az, akinek buzgósa Bamberghen új püspökséget alapított. 1007-ben megkezdődik az új püspöki székhely templomának építése. Az ünnepélyes felszentelés 1012 május 6-án, a császár negyvenedik születésnapján ment végbe a birodalom teljes pompájával, 45 érsek és püspök jelenlétében. Tudjuk, hogy az egyes oltárokat a következő főpapok szentelték fel: Eberhard bambergi püspök, János aquilejai patriárka, Heribert kölni, Megingaud trieri, Erkanbald mainzi, Hartwig salzburgi, Megino magdeburgi és Asztrik kalocsai érsek. E névsor a bambergi dóm kincstárában még ma is olvasható. Feltűnő, hogy a német egyházfejedelmek mellett a Német-Római Császársághoz tartozó aquilejai patriárkán kívül csak egy külföldi főpap szerepel s ez éppen magyarországi. Asztrik valószínűleg István király képviselőjében jelent meg annak a templomnak felszentelésén, mely a császár személyes akaratának és bőkezű, meleg támogatásának köszönhette létét. A magyar főpap a keleti kórus kriptája előtt álló oltárt szentelte fel. Ennek közvetlen közelében került elhelyezésre két évszázaddal később a bambergi lovas. — Látjuk tehát, hogy már a 11. századi bazilika és annak építtetője első szent királyunk személyével kétségtelenül kapcsolatba került. Ez azonban csak kezdet s a bambergi dóm további sorsába is csodálatosképpen beleszövődnek magyarországi vonatkozások.

1185-ben pusztító tűzvész ismét építészeti tevékenységet tett szükségessé. A 12. század végén hatalmas arányú munkálatok indultak meg, hogy a régi alapokon új, monumentális dóm emelkedjék Isten dicsőségére. A 13. század folyamán el is készült a remekmű, melynek külső és belső megjelenése úgyszólván változatlanul áll fenn ma is. Wilhelm Pinder, a neves német műtörténész három egymásba kapcsolódó építőiskolát különböztet meg. Az elsőnek műve a nemes arányú, páratlanul harmonikus keleti Szt. György-kórus. A második építőiskola a közeli ebrachi ciszterci műhelyből érkezett Bambergbe s a nyugati Szt. Péter-kórust építette meg, melyen már gótikus ízlés erős nyomai látszanak. A befejezés a harmadik, francia iskolázottságú építő csoportra maradt. Ez emelte a laoni székesegyháztól ihletve a két nyugati tornyot is. — A dóm világhírű plasztikai díszje kizárólag a keleti kórusra szorítkozik. A három építőiskolának megfelelően ugyancsak három szobrászati műhelyt lehet megállapítani. Az első az északi Mária-kaput faragta, a második a Szt. György-kórus ihlettel, szenvedéllyel teli prófétáit, apostolait. A két első műhely bambergi jellegével szemben a harmadik erős francia hatásokat mutat. A vezető mester feltétlenül járt Rheimsben, ahol megsodálhatta a francia szobrászat ez időben készült gótikus remekműveit. A mester sokat tanult ott s ez meg is látszik bambergi

működésén. S mégis a 13. század harmincas éveiben faragott bambergi szobrok, a német korai gótikának e csodálatos alkotásai minden francia hatás ellenére izig-vérig a germán szellem megtestesítői. A bambergi szobrok, mint önálló egységek, egyenkint tűnnek fel a templom belsejében. Ezáltal az építészeti tagozatoktól függetlenebbek, a maguk egyéni életét élik s zárt plasztikai problémát oldanak meg. E szobrok három legelső mesterműve közé tartozik a nagyszerű Mária és a megrázóan fenséges Erzsébet mellett a «Dovas» is.

Felmerül a kérdés: vajjon milyen püspökök idejében keletkeztek a középkori építészet és szobrászat máig is épségben fennálló remekei. Az 1185-i tűzvész pusztítása után az építkezést Ottó bambergi püspök, Andechsi gróf indította meg. Az építkezés lefolyása és lényegi befejezése Andechsi Ekbert és ennek utóda, Andechsi Poppo püspöksége idejére esik. Az Andechsi grófi család a 12. század végén a hét bajor grófság és az isztriai, valamint a krajnai örgrófság egyesítéséből született meráni hercegség élére került s így a Németbirodalom egyik legbefolyásosabb fejedelmei közé emelkedett. A bambergi püspökség 1177-től 1242-ig öt év megszakításával az ő kezükben volt. Ez pedig éppen az az idő, mikor a templom nagy része felépült s annak plasztikai díszje elkészült. Az Andechsi család szétágazó külföldi kapcsolatokat létesített s ezek egyike Magyarország felé vezetett. Ekbert bambergi püspök nővére, meráni Gertrúd tudvalevőleg II. Endre magyar király felesége volt, öccse, Bertold pedig a kalocsai érseki méltóságot nyerte el. Ekbert maga is hosszú időt töltött hazánkban, mivel 1208-ban Sváb Fülöp meggyilkolásában való részesség vádjára miatt Bambergből menekülni kényszerült. II. Endre közismert bőkezűségét ő is élvezte, sőt még birtokot is kapott a Felvidéken. A bambergi dóm új épületét éppen Ekbert halálának évében, 1237-ben szentelték fel. A Szt. György-kórus szobrászati díszje ekkor már feltétlenül elkészült, hiszen e bambergi szobrok hatása a magdeburgi dóm 1240-ben faragott plasztikai díszére világosan megállapítható. A bambergi lovas tehát Ekbert püspöksége idejében került ki a Rheimsben iskolázott német mester műhelyéből. Nagyon kézenfekvő, hogy Ekbert hosszú magyarországi tartózkodása alatt sokat hallhatott Szt. Istvánról, akinek tisztelete egész történelmünk folyamán legmélyebben vert gyökeret a magyar lélekben. Sőt magában Bamberg városában sem halványodott el még a püspökség kegyes alapítója, II. Henrik császár barátjának és sógorának emléke. S éppen ez a körülmény döntő fontosságú, hogy nemcsak a templomépítők ismerték Szt. Istvánt s jutottak kapcsolatba országával, hanem a bambergi lakosság tudatában is élt a magyar szent király magasztos alakja. Erre

világos bizonyítékokat lehet felhozni. Ezekről számol be Hekler Antalnak a Napkelet 1938 augusztusi számában megjelent igen figyelemreméltó cikke. Megtudjuk belőle, hogy a bambergi néphit szerint István magyar király leánykérőben személyesen megfordult a városban. Az ifjú király ez alkalommal lován ülve léptetett be a templomba s csak az oltár előtt szállott le. Ez természetesen történetileg nem bizonyítható, de ez nem is lényeges. Fontos az, hogy Szt. István igen élénken élt a bambergi nép képzeletében. Már az egyik 12. századi kéziratos antifonáriumban is találunk a magyar királyhoz szóló könyörgést, mely így szól: «Allelúja. Isten legszentebb hitvallója, magyarok atyja és királya, István járj közbe a mi és mindenki lelkiüdvéért!» Tudjuk, hogy augusztus 20-át, a szent király napját a 14. századtól kezdve megünnepezték Bambergben. És mindezek után tudjuk azt is, hogy csak az újabb tudomány vitatkozik azon, hogy vajjon ki lehet a dóm híres lovasa, mert az ősi bambergi néphagyomány sohasem kételkedett annak kilétében s benne mindig Szt. Istvánt tisztelte. Ezzel kapcsolatban kell utalnunk Fallenbüchl Ferenc ugyancsak érdekes tanulmányára (Kat. Szemle 1939. 479—82 l.), mely számos adattal bizonyítja, hogy milyen jelentős szerep játszott első szent királyunk magasztos alakja a bambergi néphagyományokban. Ő is határozottan kiemeli «az újabb művészi kritikával is erősen dacoló bambergi hagyományt, mely a dóm lovasszobrában a domba lovagoló István királyt látja». Már pedig a néphagyomány konzerváló ereje közismert és ilyen esetekben döntő jelentőségű lehet.

Ebben a megvilágításban a bambergi lovas többi három, újabban felmerült elnevezése elveszti valószínűségét és meggyőző erejét, hiszen mindegyikük a 19. és 20. század találgatása. Ezek közül leginkább az a felfogás terjedt el, mely szerint a lovas Szt. Györgyöt ábrázolja. Tudjuk, hogy a szobor éppen a Szt. György-kórus egyik pilléréen nyert elhelyezést, ilyenképpen ez a feltevés eléggé valószínűnek látszik. Csakhogy ez a tény még önmagában távolról sem döntő bizonyíték, hiszen a kórusok nevüket az illető szenteknek ajánlott oltárokról kapták, akiknek szobra nem szükségképpen készült el a megfelelő elnevezésű templom számára. Erről a bambergi nyugati Szt. Péter-kórus is meggyőzhet minket, ahol ugyanis hiába keressük a névadó apostolfejedelem szobrát. A Szt. György elnevezés azonban ettől teljesen függetlenül igen súlyos ikonográfiai nehézségekbe ütközik. Az európai művészet egész fejlődése folyamán az egyes szent személyek vagy jelenetek számára bizonyos meghatározott ábrázolási mód alakult ki, amelyhez különösen a külsőségekben annyira megkötött középkor következe-

tesen ragaszkodott. Szt. György ezek szerint rendszeren a kornak megfelelő teljes fegyverzetben jelenik meg. Testét páncél borítja. Jobbjával lándzsát vagy kardot szorít, baljában pedig kereszttel diszített pajzsot tart. Fejét gyakran sisak borítja. Így látjuk őt pl. a Szt. György-kórus Mária-kapujának oromzatdomborművén. Előfordul ugyan, hogy a felszerelés egyik vagy másik darabja elmarad, de a szent lovagot teljesen fegyvertelenül — eltekintve néhány ritka ötvösművészeti kivételtől — sohasem ábrázolták. Ezzel szemben a bambergi lovasszobron fegyvernek nyomát sem látjuk, sőt Szt. György másik jellemző ismertető jelét: a sárkányt is hiába keressük. Ez utóbbi ellenvetést Georg Dehio, a neves német műtörténész nem tartja helyénvalónak. Példákat is hoz fel a festészet köréből olyan ábrázolásmódra, mikor a szent lovag mellől hiányzik a bünt jelképező szörnyeteg. Csakhogy a felhozott példakon a szentet gyalogosan látjuk. Lovas Szt. György-ábrázolásoknál a sárkány elmaradhatatlan. Ugyancsak Dehio hozza kapcsolatba a bambergi lovassal a regensburgi lovast és a bázeli dóm homlokzatán lévő s szintén a 14. században faragott Szt. György-szobrot. Ez az összefüggés művészeti szempontból feltétlenül tanulságos, de e jóval későbbi alkotásokból a bambergi lovasra tárgyi következtetéseket nem lehet levonni. Még egy igen fontos érvet kell megemlítenünk: azt ugyanis, hogy Szt. Györgyöt koronával sohasem ábrázolták. Márpedig a bambergi szobor művészi hatásának egyik leglényegesebb eleme a gyönyörű fej, melyet hatalmas korona zár le. Látjuk tehát, hogy ilyen körülmények között a Szt. György elnevezés csak akkor maradhatna meg, ha feltennők, hogy a 13. századi szobrász teljesen figyelmen kívül hagyta volna az általánosan elfogadott ikonográfiai gyakorlatot. Ilyen pedig a középkori művészi kötöttségnek csak egészen futólagos ismerete alapján sem állíthatunk. — Ugyancsak ez a megfontolás késztet arra is, hogy kétségbevonjuk a második feltevést is, melynek értelmében a bambergi lovas a három királyok egyikét ábrázolná. A három szent király mindig együtt jelenik meg, leggyakrabban a Szt. Családdal kapcsolatban. Hogy közülük egyet a művész ilyen önkényesen és indokolatlanul kiragadjon és még hozzá életnagyságon felüli szoborban jelenítsen meg, azt teljes lehetetlenségnek kell tartanunk. Ez az elnevezés csak egészen felületes belemagyarázásnak minősíthető.

Már az eddigiek alapján is kitűnik, hogy a bambergi lovasnak egyetlen ismertető jele van: a korona, mely az ábrázolt király voltára vall. A 19. századi történelmi kutatás kimutatta, hogy III. Konrád német császárt 1152-ben a bambergi dómban temették el. Ez az adat szolgált alapul ahhoz, hogy a lovasnak a III. Konrád császár

A. M. N. MUZS
 HIRLAP

nevet adják. Tudjuk, hogy a harmadik bambergi szobrászműhely az ottani plasztikai feladat megoldása után 1240 körül a magdeburgi dómnak az okos és balga szüzek szobraival díszített kapuzatát faragta ki. Ugyanakkor készítették el a város piacterén a híres lovasemléket, mely egy királyi személyt jelenít meg lóháton. Nem bizonyítható, de általánosan elfogadott nézet szerint a lovas Ottó császárt ábrázolja. Ha az egész szobrot, de különösen a fejet a bambergivel összevetjük, olyan testvéri egyezéseket találunk mind formában, mind szellemben, hogy e két pompás emlék egy szobrászműhelyből való származása az első pillanattól fogva kétségtelen. Ez az összefüggés a bambergi lovas III. Konrád elnevezését megerősíti, hiszen a két német császár ugyanabból a szobrásziskolából származó, ugyanannak a vezetőmesternek szellemében történő megmintázása a két szobor tárgyi rokonságát valószínűvé teszi. A magdeburgi lovas azonban akármelyik császárnak is tartjuk, feltétlenül világi személyt ábrázol. Erre vall elsősorban profán elhelyezése. Szentet piacterén akkoriban nem helyeztek volna el. De ezt bizonyítja a lovast közrefogó két apród is, akik közül az egyik a hatalom jelvényét, a lándzsát markolja meg, a másik a német császári sassal díszített pajzsot tartja. A bambergi lovas azonban a dóm belsejében nyert elhelyezést. A templomban pedig csak szenteknek állított szobrot a középkori vallásos érzés. Nem szentek csak mint síremlékalakok jutottak be a templomba, vagy mint donátorok, miként ez a naumburgi székesegyházban történt. De ebben az esetben az ábrázoltak világi jellegét a szoborsorozatba való hangsúlytalanabb beleillesztés is kiemeli. III. Konrád azonban nem játszott szerepet a dóm fejlődésének történetében, tehát neki mint donátornak szobrot nem emelhettek. Másrészt tudjuk, hogy a bambergi lovas elhelyezése mennyire feltűnő, amit a nagy méret és az egyedülállás csak fokoz. Elképzelhetetlen, hogy a 13. században világi személynek így állítottak volna emléket a templom belsejében. III. Konrád császár nem foglalt helyet az Egyház szentjei között, tehát már emiatt sem ábrázolhatja őt a bambergi szobor. Nem is említve, hogy ezt az elnevezést csak a 19. század vetette fel anélkül, hogy a megszakítatlan helyi hagyományt figyelembe vette volna.

Ezek után világossá válik előttünk, hogy a bambergi lovas kilétének kérdésére csak egyetlen megnyugtató választ adhatunk, mely a többi ingatag elnevezéssel szemben egyedül meggyőző. Eszerint a bambergi lovas Szent István magyar király, akinek daliás ifjú alakját még a kései 19. századi bambergi krónikás is megénekelte, amint a templomba érkezve, tüzes paripáján léptet az oltárhoz.